

quod est realis relationis scilicet opponi et distinguiri, realter in divinis inventur » (ib. ad 2um et 3um). Porro ait: « nullo modo concedendum est, quod aliud sit esse relationis in divinis et aliud essentiae. Ratio autem non significat esse, sed esse quid, id est quid aliquid est. Unde duae rationes unius rei non demonstrant duplex esse eius, sed demonstrant quod dupliciter de illa re potest dici quid est, sicut de puncto potest dici quid est, sicut principium et ut finis propter diversam rationem principii et finis » (ib. ad 11um).

Habes hanc doctrinam s. Thomae etiam declaratam apud Card. Pallavicinum (Curs. theolog. l. VIII. c. 52), ex quo pauca citabo specimenis gratia. « Si praedicatum illud, quod inter producentes et productum est principium distinctionis (paternitas, filiatio etc.) addatur enti infinito, nihil entitatis illi adiungit; nam ens infinitum habet per se omnem entitatem et omnem perfectionem (h. e. essentia infinita includit omnem realitatem, etiam quae sub formalitate relationis concipi potest). Quare, ut acutissime vidit s. Thomas l. q. 28. a. 2, nihil superaddit pertinens ad complementum ipsius et ad esse in, sed addit purum esse ad h. e. respectum ad alium. Qui respectus secundum se et supra esse in non dicit ullam entitatem; nam ens vel est aliquid absolutum h. e. substantia, vel aliquid inhaerens ipsi absoluto h. e. accidens; id vero quod neque est substantia neque inhaeret substantiae sed est merus respectus ad aliquid aliud, non habet rationem entis.... Sed respectus qui datur in Deo producentis ad productum vel producti ad producentem, non potest realiter et identice non esse ens, quia... hic respectus constituit et distinguiri formaliter unum ab altero; ergo est ens reale. Non tamen hic respectus distinguunt realiter ab ipsa essentia divina (quia, ut declaravimus, ipsa essentia praeter rationem absoluti habet rationem relativa)... Cum nullum relativum possit esse tantum relativum sed debeat vel recipi in aliquo absoluto vel cum eo identificari, et cum relatio recepta sit accidentalis, relatio divina tamquam substantialis et non accidentalis debet proinde non recipi sed identificari cum essentia absoluta » Pallavicin. l. c. n. 385. 386.

THEISIS XXIII.

Declaratio, quomodo dicinac personae relationibus constitui intelligantur.

« Supposita notione hypostasos ac personae, ex demonstratis de identitate reali et distinctione virtuali inter absolutum ac relativum in Deo declaratur, divinas personas formaliter constitutis relationibus. Si enim 1° invicem comparentur essentia et relationes, sola relatio distinguunt habentes unam communem essentiam, et propterea relatio eadem est formalis ratio divinae hypostasos seu personae; si vero 2° relatio substantialis spectat plenus, ipsamet divina relatio ut potest identificata cum substantia est divina persona. Porro 3° in comparatione originis ac relationis propter rei identitatem personae divinas aequae originibus ac relationibus constitutae intelligi possunt; est tamen ratio in nostro modo concepiendi, cur potius relationibus quam originibus formaliter constituti dicantur. »

I. In primis hic omnino necessarium est prae oculis habere, quae de propria ratione hypostasis ac personae in comparatione cum substantia seu natura amplissime demonstrata sunt in Tractatu de Incarnatione (sext. III. c. 3.). Hypostasis est « individua substantia, et quatenus appositum individua determinat substantiam non modo singularem in oppositione ad universalem (eiusmodi sunt genera et species), non modo substantiam integrum in oppositione ad partem (eiusmodi est corpus vel anima in homine), non modo substantiam totam in se contradistinctam a substantia, quae licet singularis et integra sit per modum partis facta natura alterius hypostasos (eiusmodi est humana natura Christi); sed individua dicitur substantia etiam, quatenus est tota in se incommunicabilis in oppositione ad communicationem realem seu identificationem cum pluribus realiter inter se distinctis. Prioribus tribus modis etiam lumine rationis deitas seu divina essentia absoluta intelligitur esse essentialiter substantia individua ($\pi\rho\sigma\tau\eta\circ\sigma\tau\zeta$); per se ipsam nimur ex intima sua absoluta perfectione est haec una substantia distincta immo et infinite diversa ab omnibus aliis, quae praeter ipsam sunt aut esse possunt (indivisa in se, divisa ab omnibus aliis, ut ratio

individui declarari solet). Hoc sensu *substantiae primae* Patres complures dixisse in Deo *unam hypostasin*, vidimus in th. IX. n. II; ac sensu eodem theologos aliquos scholasticos *unam subsistentiam absolutam* in Deo docuisse ostendemus inferioris (th. XXIV.). At vero hanc unam numero essentiam absolutam simul esse tres inter se distinctos, Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, id sola revelatione novimus; revelatum est enim, Patrem, Filium, Spiritum Sanctum tres distinctos esse unum Deum. Hoc ipso quiditas qua Deus est, seu deitas, seu absoluta essentia est realiter communis tribus inter se distinctis, qui tum singuli tum tres simul sunt unus Deus utpote una non multiplicabilis essentia infinita.

Unde hac revelata veritate supposita intelligimus, absolutam essentiam sub hac formalis ratione absoluti non esse substantiam *individuum* eo sensu, quo in notione pleniori hypostaseos concipiatur substantia *individua*; neque enim sub ea formalis ratione absoluti essentia est incomunicabilis, sed immo est natura Patris ita, ut simul sit natura Filii qui est alius a Patre, et simul natura Spiritus Sancti qui iterum est alius a Patre et Filio. Contra vero sub formalis ratione, quatenus eadem essentia est hic relativus e. g. Pater, est *substantia individua*; ipsa enim substantia divina habet formalem rationem relativa, unde relatio est substantialis, ut vidimus; et hic relativus Pater identificatus cum divina essentia, seu (ut modo nostro concepiendi loqui solemus) habens divinam naturam, est sub hac formalis ratione relativi unus in se et distinctus ab omnibus aliis eiusdem naturae (a Filio et Spiritu Sancto), atque adeo est *substantia individua* in sensu incomunicabilitatis. Haec ipsa incomunicabilitas seu sub conceptu positivo hoc esse *totum in se* (totietas in se) est formalis ratio, qua substantia singularis et integra intelligitur *in se subsistere* seu, quod perinde est, intelligitur essa hypostasis (vide omnino Tract. de Incarnat.).

In creatis res est evidens; quidditas enim hominis seu humanitas spectata ut communis vel communicabilis pluribus, non est hypostasis sed est communis natura; idque

non solum propterea, quod eo modo spectata humanitas ut species non est substantia singularis, sed vi ipsius communis non haberet rationem hypostaseos, etiamsi universalis humanitas esset obiective realiter existens una (ut aliqui philosophi et etiam theologi quamvis errando censerunt); hypostasis autem est hic homo Petrus, cuius quidditas est humana natura, et qui est distinctus ab omnibus aliis eiusdem naturae; sive hypostasis est haec singularis humanitas in concreto identificata cum hoc homine Petro. Ad hunc modum et ad hanc analogiam in divinis essentia quatenus spectatur sub formalis ratione absoluti, sub qua ratione realiter communis est tribus inter se distinctis, intelligitur ut communis natura et non ut hypostasis; quatenus vero eadem essentia sub formalis ratione relativi est hic unus Pater in necessaria aeterna relatione ad Filium et sub has formalis ratione relativi distinctus a Filio et Spiritu Sancto, sic est et intelligitur Pater ut hypostasis, et proinde (ratione naturae intellectualis) ut persona. Eodem modo sentiendum est de Filio sub formalis ratione Filii relativi ad Patrem atque distincto a Patre et Spiritu Sancto, pariterque de Spiritu Sancto (seu spirato), qui sub formalis ratione spirati seu procedentis est relativus ad Patrem et Filium et ab utroque distinctus. Quia scilicet unus est Deus et proinde una non multiplicabilis divina essentia, distinctio trium inter se non potest esse sub formalis ratione absoluti, secundum quod tres unum sunt; sed necessario est solum sub formalis ratione relativorum, quae ratio ipsis nominibus revelatis Patris, Filii, Spiritus Sancti manifestatur.

Itaque persona divina est ipsam divina essentia sub formalis ratione relativi ad intra, sub qua ratione sunt tres inter se distincti; non autem sub formalis ratione absoluti, sub qua ratione est una indistincta essentia seu natura. In hunc sensum disputat Augustinus. « Omnis essentia quae relative dicitur, est etiam aliquid excepto relativio.... Si non esset homo, id est aliqua substantia, non esset qui relative dominus diceretur.... Quapropter si et Pater non est aliquid ad seipsum (si est relatio abstracta nihil in-

cludens absoluti), non est omnino qui relative dicatur ad aliquid... Pater et Filius, utrumque substantia et utrumque una substantia (absoluta)... Et haec duo cum dicuntur, id est *nata sapientia*, in uno eorum eo quod est *nata*, et Verbum et imago et Filius intelligatur, et in his omnibus nominibus non ostendatur essentia (absoluta et communis), quia relative dicuntur; at in altero quod est *sapientia*, quoniam et ad se dicitur, se ipsa enim sapiens est, etiam essentia demonstretur... Quapropter non quia Pater non est Filius et Filius non est Pater, aut ille ingenitus ille autem genitus, ideo non una essentia, quia his nominibus relativa eorum ostenduntur. Uterque autem simul una sapientia et una essentia, ubi hoc est esse quod *sapere* (utrumque est absolutum et ideo unum circa multiplicationem aut distinctionem realem); non autem simul ute ris Verbum aut Filius, quia non hoc est esse quod Verbum aut Filius esse, sicut iam satis ostendimus ista relative dici (h. e. formalis ratio absoluti *Esse* a formali ratione relativa Patris et Verbi seu Filii virtualiter distinguitur, ita ut sub ratione relativorum inter se realiter distinguantur, sub ratione vero absoluti sint unum *Esse*, una essentia, una sapientia) s. Aug. Trin. VII. n. 2. 3.

Hac iam doctrina supposita possumus personam divinam et personae constitutionem concipere dupliciter; primum quidem complexius et secundum nostrum modum intelligendi quadam velut compositione, deinde vero simplicius et, quantum a nobis fieri potest, recedendo ab illa compositione in conceptu. Utrovis autem modo personae divinae relationibus constituta intelliguntur.

II. Quoniam in persona divina duplex est ratio formalis virtualiter distincta, ratio scilicet absolute essentiae et ratio relativa, quae utraque dupli nostro inadæquato conceptui respondet, secundum nostrum modum omnia per compositionem intelligendi possumus personam concipere ut hunc unum sub ratione relativi distinctum ab aliis eiusdem naturae, qui habeat naturam, seu cuius sit natura divina velut forma metaphysica (ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχειν Phil. II. 6); sic concipitur *relativum in recto, absolutum in obliquo*. Vel

quod eodem redit, possumus concipere essentiam, quae velut affecta sit relatione sive paternitatis sive filiationis sive processionis, et ita formaliter ut affecta tali determinata relatione est hic unus per relationem distinctus ab aliis, seu est subsistens distinctus; sic spectatur *essentia in recto, relatio velut officiens in obliquo*. Ex ipso vero infinitate essentiae et simplicitate personae divinae evidens est, relationem non esse aliquam realitatem distinctam et superadditam essentiae, vel essentiam non esse proprie formam nec realiter distinctam a relativi; sed solummodo rem simplicissimam sub dupli ratione absoluti et relativi apprehendimus, cui utriusque vere respondet una et eadem res, hancque duplum rationem secundum notiones ex creaturis praehabitas per modum compositionis coniungimus. Hunc conceperit modum in Concilio Florentino Ioannes theologus Latinorum ita declaravit: « Nos vero dicimus, essentiam (ὑπόστατην) et personam sive hypostasin esse idem re, differre autem nostro modo intelligendi, ita ut persona constet ex essentia et proprietatibus. Nunc igitur quoniam intelligentia et ratione distinguuntur, essentia quidem communicatur personis, personae vero nullo modo communicantur, idque provenit ex vi relationis.... Est vero secundum doctores tam graecos quam latinos sola relatio, quae multiplicat personas in divinis productionibus, quae vocatur relatio originis, ad quam duo tantum spectant, *a quo alius et qui ab alio* (ib. sess. XVIII (Harduin. T. IX. p. 202. 203.). Vide ss. Patres qui ita personas considerant, apud Didac. Ruiz de Trin. disp. 86-90; Petav. de Deo l. II. c. 3; Trin. l. IV. c. 10.

Iam si secundum hunc nostrum intelligendi modum de constitutione personae divinae loquamur, persona divina intelligitur quidem relativus velut informatus essentia, vel essentia velut affecta relatione, non autem persona est tantummodo relatio concepta ita abstracte et cum distinctione rationis ab essentia. Sed formaliter persona est, quatenus est hic unus *subsistens* i. e. incommunicabiliter totus in se et distinctus ab aliis eiusdem naturae, non autem et aliquid commune pluribus; quare cum incommunicabilis et distinctus atque ideo subsistens sit tantum sub formalis ra-

tione relativi, essentia vero et quidquid absolutum est, sit omnino unum commune tribus distinctis et nullo modo distinguens, recte dicitur persona divina *formaliter constitutus relatione*. Licet enim, ut dixi, in hoc modo conceipiendi persona divina non sit sola relatio, ratio tamen distinguens et proinde formalis ratio personae (1) non est absolutum sed sola relatio; Pater non est distinctus a Filio et Spiritu Sancto ratione divinitatis seu essentiae sed sola ratione paternitatis; hoc ipso ergo paternitas est formalis ratio constitutens personam.

Clare haec explicavit Card. Bessarion in oratione habita ad Graecos suos in Conc. Florentino. « Quia in quibusque pluribus, in quibus est aliud commune, est etiam aliud distinctivum, in hac etiam divinarum personarum Trinitate, quae sibi in unitate essentiae convenient, quaerendum est illud, quod eas distinguit. Et cum id non sit essentia, in hac enim summe convenient; in divinis autem praeter essentiam et relationes atque diversum processuum modum, quem Latini originem nominant, nihil aliud intelligere sit, relinquitur ut vel origo vel relatio vel utrumque divinas personas distinguat. Cum vero relatio et origo etsi secundum modum intelligendi differant, siquidem origo significatur per modum actus ut generatio, relatio vero per modum formae ut paternitas, re tamen non differunt; ideo utroque quidem modo distinguuntur divinae personae, prius tamen et principaliter secundum modum intelligendi per relations, per quas etiam constituantur divinae personae » (2) (Hard. T. IX. p. 347). Vide S. Th. I. q. 29. a. 4.

III. At quamvis haec ita sint, illa tamen nostra distinctione inter essentiam et relationem divinam, et illa nostra

(1) Per se patet, hic non quaeri rationem cur non solum sit hypothesis velut generice sed hypothesis nobilissima, quae dicitur persona. Quaestio est unice de formalis rationis hypothesis, quam esse in divinis nobilissimam i. e. naturae intellectualis infinitae, per se evidens est. (Vide Tract. de Incarn. th. XXVIII).

(2) Versio latina ab ipso Bessarione postea adornata paulo quidem liberior est, sed etiam explicatior quam textus graecus; sic e. g. incisum ultimum citatum de constitutione personarum solum in versione latina expressum est.

quodammodo compositio hypostaseos divinae ex utraque ratione solum est secundum inadequatos nostros conceptus et imperfectum modum intelligendi, licet distinctio habeat fundamentum in re, quae in se simplicissima simul est absolutum et relativum. Immo quamvis nos concepiamus relationem, quin eam expresse concepiamus ut substantiam, tamen res concepta sub notione relationis divinae essentia-liter est substantia; atque ideo ex rei veritate relatio *divina* non potest concepi cum *præcisione obiectiva* ab essentia (vide th. XV. n. III.). Persona enim Pater est essentia divina non quidem sub formalis ratione absoluti, sed quatenus essentia ut intellectio habet ex intima necessaria exigentia rationem relativi ad Verbum productum; similiterque sentiendum de Verbo et de Spiritu Sancto. Hanc rem egregie notavit Card. Pallavicinus. Postquam locutus est de modo conceipiendi personam divinam ut substantiam *in recto* cum relatione *in obliquo*, vel ut relativum *in recto* cum essentia *in obliquo*, subdit: « ceterum haec doctrina valet solum de conceptu secundo intentionali, h. e. quatenus a nobis concepit illud simplex, quod ex parte obiecti respondet huic notioni *persona divina*, modo per aenigma essentiae creatae (per ideam essentiae derivatam ex creatis) modo per aenigma relationis creatae. At primo intentionaliter (h. e. si concepiatur res ipsa, ut est obiective), cum relatio divina ne obiectice quidem possit praescindere ab identitate cum essentia, utique persona divina dicit integrum conceptum relationis (h. e. relatio est simul substantia divina et ideo relatio substantialis) tamquam quid simplex et perfectum » Pallav. Curs. theol. I. VIII. c. 54. n. 412.

Secundum has notiones paulo aliter concepi potest constitutio divinae personae per relationem. Dummodo enim ex principiis positis nomina recte intelligentur, persona divina non est aliud quam realis *relatio divina*. Non dico, non esse aliud quam *relationem*, sed aio non aliud quam *relationem divinam*. Relatio enim *divina* non est accidentis neque aliiquid abstractum a divina substantia, sed est ipsa met divina essentia vel substantia, substantia inquam non quidem sub formalis ratione absoluti sed sub formalis ratione

relativi; quandoquidem, ut saepe iam hoc principium fundamentale enuntiavimus, ipsamet simplicissima divina entitas habet simul tum rationem absoluti (sub qua est a dictius essentia una et communicabilis) tum rationem relativi, et quidem trium sub hac formali ratione invicem distinctorum relativorum. Sic vero essentia sub formali ratione substantialis relationis est divina persona; sub ratione unius determinatae relationis substantialis est una persona, sub ratione alterius determinatae relationis substantialis est altera persona: Pater, Filius, Spiritus Sanctus. Regreditur scilicet tota declaratio ad principium fidei definitum, unde progressa est: « essentia (sub formali ratione essentialiae) non est generans nec genita nec procedens, sed (sub formali ratione relativi) est Pater qui generat, et Filius qui gignitur, et Spiritus Sanctus qui procedit. » Quamobrem cum persona divina non sit aliud quam divina relatio substantialis, seu relatio identificata cum essentia, seu essentia sub formali ratione relationis, sane persona divina recte dicitur constitui relatione (1).

Hunc modum concipiendi ipsi rei propinquorem vix alibi reperies melius declaratum quam apud s. Thoman I. q. 28. a. 2; Potent. q. 8. a. 2; 1. dist. 33. q. 1. a. 1.; ad quae loca iam etiam superioris th. XXII. n. II. appellavimus. Demonstrat ibi Angelicus, relationem in Deo secundum rem esse ipsammet divinam essentiam, quamvis nos eandem rem concepiamus sub duplice diversa ratione essentialiae absolute et relativi, seu relationis, quia significatum per abstractum et per concretum in Deo idem est (2). Doctrina nominatim I. q. 28. a. 2. haec est. Relatio secundum suum esse reale in creatis est accidentis, et sic inest substantiae, quod quidem commune habet cum omnibus accidentibus. Secundum pro-

(1) « Proprietates personales (relationes) non sic intelliguntur advenire divinis hypostatis, sicut forma subiecto, sed ferunt secum sua supposita, in quantum sunt ipsae (relationes) personae subsistentes » s. Thom. I. q. 40. a. 3.

(2) « Sicut essentia in Deo idem est et habens divinam essentiam, ut Deitas et Deus; ita idem est relatio et quod per relationem referatur. Unde sequitur, quod idem sit relatio et distinctum in natura divina subsistens » S. Th. Potent. q. 9. a. 4.

priam vero rationem, qua est *tale* accidens distinctum ab aliis generibus accidentium, relatio dicit respectum ad aliud terminum. Adeoque in creatis quoque omnis relatio realis praeter respectum ad aliud est etiam aliud absolutum, quatenus inest substantiae. Relatio vero quae nullo modo inest, solum concipitur ut respectus ad aliud, in re vero ipsa obiectiva nihil est reale, adeoque est relatio rationis tantum, ut dexterum vel sinistrum in columna. Nam vero in Deo relationes sunt reales, ut fide certum est; est enim realiter Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Sunt ergo relationes divinae res aliqua cum respectu ad terminum. At non possunt esse accidentis nec res aliqua superaddita essentialiae; in Deo enim ob summam simplicitatem nullum est accidentis et infinitae essentialiae quae ut plenitudo entis comprehendit omnem rationem perfectionis, nulla realitas potest superadditi; ergo necessario relationes secundum rem sunt ipsamet essentialia divina. Verum essentia sub formali ratione essentialiae absolute non dicit respectum realem ad terminum immanentem; est enim sub ea ratione omnino una indistincta; ergo illa eadem res simplicissima, qua habet rationem essentialiae, ex intima sua natura habet etiam rationem relativi. « Quidquid in rebus creatis (inquit) habet esse accidentale, secundum quod transfertur in Deum, habet esse substantialie; nihil enim est in Deo ut accidentis in subiecto, sed quidquid est in Deo, est eius essentia. Si igitur ex ea parte, qua relatio in rebus creatis habet esse accidentiale in subiecto, relatio realiter existens in Deo habet esse essentialiae divinae, idem omnino ei existens.... Et sic manifestum est, quod relatio realiter existens in Deo est idem essentialiae secundum rem, et non differt nisi secundum intelligentiam rationem (cum fundamento in re), prout in relatione importatur respectus ad suum oppositum, qui non importatur in nomine (et formali ratione) essentialiae. Patet ergo, quod in Deo non est aliud esse relationis et essentialiae, sed unum et idem » S. Th. I. c.

Quare non sunt ibi duae res vel saltem duae rationes cum praecisione obiectiva distinctae, absolutum ac relativum, quae concurrent ad unam rem componendam; sed una

summa res quam concipimus sub ratione relationis divinae e. g. paternitatis vel in concreto Patris, reipsa est simul essentia absoluta; sicut vicissim eadem res dum concipitur sub ratione essentiae, est simul tres relativi et quilibet eorumdem, qui non sub ratione essentiae sed sub ratione relativorum inter se distinguntur. Noster vero conceptus relativi ex creaturis derivatus non exprimit simul absolutum, sicut conceptus absoluti non exprimit simul relativum; ideo duplex illa ratio, quam summa res in sua eminentia habet secundum functionem tum absolutum tum relativi, a nobis sub duplia inadaequata notione concipitur. Attamen sicut id quod sub notione attributi e. g. divinae sapientiae apprehendimus, a parte rei est ipsum absolutum esse infinitum in omni linea perfectionis et proinde verus Deus, ita id quod apprehendimus inadaequata notione sub ratione relationis e. g. paternitatis, a parte rei simul est tum paternitas tum absolutum esse, et verus Deus subsistens in natura absoluta.

Respondens ad objectionem, quod iuxta Augustinum «omnis res quae relative dicitur, est etiam aliquid excepto relativo», ita loquitur s. Thomas: «Sicut in creatis, in illo quod dicitur relative, non solum est inventire respectum ad alterum, sed etiam aliquid absolutum, ita et in Deo; sed tamen aliter et aliter. Nam id quod inventitur in creatura praeter id, quod continetur sub significatione nominis relativi, est alia res (videlicet substantia, cui inest relatio ut accidens); in Deo autem non est alia res sed una et eadem (similis absolute et relativa), quae non perfecte exprimitur relationis nomine quasi sub significatione talis nominis comprehensa. Dicitur enim, cum de divinis nominibus agebatur, quod plus continetur in perfectione divinae essentiae, quam aliquo nomine significari possit. Unde non sequitur, quod in Deo praeter relationem sit aliquid aliud secundum rem (alia res quam illa, quae respondet notioni relationis divinae), sed solum considerata nominum ratione (solum quod una res sub diversis rationibus concipitur, quae rationes diversae a nobis conceptae diversis etiam nominibus exprimendae sunt) S. Th. ib. ad 2.

Considerat porro Angelicus in divina relatione haec duo, quod tum *substantia* est tum *relatio ad alterum*. Quatenus relatio identificatur cum essentia, est *relatio substantialis*; quatenus refertur et respectum habet ad alterum terminum relativum, est hic *unus distinctus* ab aliis relativis eiusdem essentiae. Sieque ipsamet divina relatio identificata cum essentia, et sub utraque ratione absoluti et relativi una res simplicissima intelligitur esse persona divina subsistens. «Relationes in divinis, inquit, etsi constiutant hypostases et sic faciant eas subsistentes, hoc tamen faciunt, in quantum sunt essentia divina (in quantum sunt relations substantiales). Relatio enim, in quantum est relatio (abstracte spectata), non habet, quod subsistat vel subsistere faciat; hoc enim solius substantiae est. Distinguunt vero relationes, in quantum relationes sunt (non sub formali ratione ut sunt communis essentia, sed sub formali ratione relationis ad terminum alterum); sic enim oppositionem habent» S. Th. Potent. q. 8. a. 3. ad 7. Nimirum cum hypostasis sit *individua substantia*, sive hic unus substantialis distinctus ab omnibus aliis etiam eiusdem essentiae, duplex ratio requiritur ad hypostasin, *substantialitas et distinctio*; unde nisi relationes divinae essent simul substantia seu essentia divina, deesset ipsum *fundamentum hypostaseos*; nisi essent formaliter relationes, sub qua sola ratione opponuntur et distinguntur, deesset *formalis ratio hypostaseos* (1). Hinc porro ait: «in divinis relationes sunt subsistentes, ideo secundum quod habent oppositionem ad invicem, possunt distinguere supposita (seu ipsaem ut substantiales et subsistentes sunt supposita distincta 1. q. 40. a. 3); neque tamen distinguitur essentia, quia relationes ipsae non distinguntur ab invicem, secundum quod sunt realiter idem cum essentia» (non distinguntur sub formali ratione essentiae) id. 1. q. 39. a. 1. ad 1. Cf. Card. Cienfuegos disp. V. sect. 3. §. 1; Franc. de Lugo disp. XI. c. 3. n. 8.

(1) Ex praeclarissima haec doctrina s. Thomae non rite intellecta aliquis Scholasticus derivasse theoriam de una absoluta subsistentia in Deo praeter tres subsistentias relativas, inferiori videbimus.

Ex hac igitur doctrina s. Thomae ipsamet relatio divina, non quidem sub communi conceptu relationis ex creaturis derivata sed formaliter ut *divina relatio* (1), h. e. ut relatio substantialis seu identificata cum essentia et ideo ut subsistens, intelligitur esse persona divina; simpliciter ergo persona divinae constituuntur *divinis* relationibus. Patet vero per se, nomen *constitutionis* hic sumi in eo sensu metaphysico, quo concrete significatum dicitur constitutum tota formalis ratione sui, quae significatur in abstracto, ut Deus deitate, homo humanitate constitui dicuntur; non autem sumuntur nomen in sensu physico, quo ex dubiis distinctis concurrentibus dicuntur constituti unum tertium, ut homo constitutus ex anima et corpore. Cf. Ruiz disp. 86. sect. 4. n. 5.seq.

IV. Ad complendam doctrinam adiungimus hic quaestio- nem, quae magis ad modum loquendi pertinet quam ad rem ipsam, utrum et quomodo personae divinae sicut *relationibus* ita et *originibus* constitui dici possint. Certe si attenditur ad identitatem *originis* et *relationis* (realis) in Deo, non magni interest, utrovis modo loquamur. Quatenus tamen attenditur ad modum diversum, quo nos *originem* et *relationem* concipiimus, personae magis proprio relationibus quam originibus constituta intelliguntur.

Origo in divinis ad rem praesentem quod spectat, dicitur tum *origo activa* (*generare et spirare* seu generatio et spiratio activa, qui etiam sunt et dicuntur *actus notionalis*) (2) cf. Suarez I. VI. c. 1. n. 2. 3), tum *origo velut passiva* (*gigni et spirari* seu nativitas et processio) (3); adeoque idem est ac productio sensu activo et passivo, seu

(1) * Licet relatio accidat (sit accidens) ei, quod communiter significatur hoc nomine *persona*, non tamen accidit *personae divinae* * S. Th. Potent. q. 9. a. 4. ad 7.

(2) Sic ut *notio* est proprium in oppositione ad commune, quatenus per illud *innotescit* persona distincta, ita actus *notionalis* est ipsamet *notio* velut activa, et itidem *notionalis* dicitur actus, quia per illum *innotescit* personam distinctio.

(3) Notanda est aliqua ambiguitas significacionis in hisce nominibus *spiratio activa*, *spiratio passiva*, *processio*, quae penes ipsos Scholasticos formalem rationem nunc *originis* nunc *relationis* significant. Cf. Ruiz disp. 84. sect. 2. n. 2. 10; vide S. Th. I. q. 36, a. 1.; q. 37. a. 1.

producere ac *produci* divinarum personarum. Quoniam de *constitutione* personarum loquimur, seposita spiratione activa quae personam non constituit, ut postea declarabimus, hic in considerationem venit generatio (origo activa), nativitas et processio (duplex origo passiva).

1°. Iam quod diximus, originem et respondentem relationem in divinis realiter esse omnino idem, facile intelligitur. Divinus intellectus non est potentia distincta ab actu, sed est ex intima sua natura purus actus et substantialis intellectio; proinde etiam intellectus quatenus producens Verbum ut suum terminum internum, non est potentia exiens in actum productionis Verbi, sed est purus actus substantialis intellectionis ex sua natura (et hoc sensu essentialiter) productivus Verbi. Unde hoc aeternum necessarium *producere* seu *generare*, cuius terminus immanens aequo necessarius est Verbum, non est *actio* labens sed est ipsamet substantialis aeterna immutabiliter permanens et subsistens intellectio relativa ad suum Verbum. Sic ut divina relatio paternitatis non est aliquid abstractum, sed est ipsum hoc substantiale *intelligere* productivum Verbi et ideo ex sua natura relatum ad Verbum; ita origo activa quae nihil est aliud quam hoc *intelligere* productivum Verbi, est ipsamet aeterna immutabiliter permanens relatio paternitatis ad Verbum ut suum terminum immanentem.

Vicissim, ut iam ex descripta formalis ratione intellectionis productientis patet, aeternum *producere* seu *generari* Verbi immanentis non est aliquid labens; sed est ex sua intestina exigentia necessario et aeternaliter permanens *productio* ab intellectione paterna. Sic ut videlicet substantiale *intelligere* divinum absolute spectatum est una indistincta essentia divina, sumptum vero *relative* et *velut activa*, quatenus *intelligere* est *intelligendo exprimere* suum Verbum, est subsistens, Pater distinctus a Verbo expresso seu producto; pari ratione *intellectum* Deo immanens absolute spectatum est essentia divina, sensu autem *velut passivo*, ut *intellectum* dicitur intellectione paterna expressum, est Verbum a Patre producente distinctum (1), quod

(1) * Intelligere in Deo et velle non est aliud quam eius esse. Quia

intrinsecus constituitur *relatione* ad Patrem producentem, quatenus *productum est*, et constituitur *origine passiva*, quatenus concipiatur aeterno actu *produci*. Ad summam quia in Verbo aeternum *productum esse* et aeternum *producere* est unum idemque, illud autem *relationem* fundat, hoc alterum *originem* dicit, ideo sicut Pater ita et Filius non minus aeterna origine quam relatione constitutus intelligi potest. Eadem repetenda sunt, si spectetur aeternum *producere* et *productum esse* seu aeterna *origo* et *relatio* Spiritus Sancti, qui ut terminus immanens aeternaliter *spiratur* et *spiratus est* per dilectionem communem in Patre et Filio. Vide SS. PP. apud Ruiz disp. 84. sect. 2.

2'. Nihilominus constat, quod altero loco diximus, personas divinas aptius relationibus quam originibus constitutas intelligi, si spectetur modus, quo nos distinctis conceptibus relationem et originem apprehendimus. Etenim, ut argumentabatur Bessarion in Conc. Florentino (Hard. IX. p. 347),^a *relatio* et *origo* etsi secundum modum intelligendi differunt, siquidem *origo significatur per modum actus* (τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον) ut generatio (ἡ γέννησις), *relatio vero per modum formae* (permanentis τύπον τους οἰδοὺς τρόπον); re tamen non differunt; ideo utroque quidem modo distinguntur divinae personae, prius tamen et principaliter, secundum modum intelligendi, per *relations*. Scilicet, ut rem explicemus verbis Didaci Ruiz disp. 87. sect. 5. n. 5, ^a secundum rectum modum intelligendi rei permanentis in *facto esse* sive in *esse producto* constitutivum concipi debet ut forma permanentes et quasi in *facto esse*, habens iam *esse fixum*, non quasi via et tendentia ad illud esse. Haec autem conditio non convenit *origini*; concipiatur enim ut via tendens ad *esse* et *veluti fieri* (1), est enim ipsum *actualiter*

vero Deus se ipsum intelligit, omne autem intellectum in intelligentia est, oportet Deum in se ipso esse sicut in intelligentia. Intellectum autem prout est in intelligentia, est verbum quoddam intellectus... Oportet ergo in Deo ponere Verbum ipsius = s. Thom. Compend. theol. c. 37.

(1) Per se patet, *fieri* non dici sensi, quo de creaturis significat producere ex nihilo seu transitum a non esse ad esse; sed ob penuriam vocabulorum a nonnullis theologis ad significandum ipsum

produci. Ergo non potest origo formaliter et intrinsece constituer personam productam, sed tantum relatio. ^a Haec quidem immediate intelliguntur solum de origine passiva; neque enim prima persona ullo modo *productur*. Nihilominus ratio adducta, quod *origo* nostro modo intelligendi, quo solo distinguitur a *relatione* et secundum quem tota haec quaestio tractatur, non concipiatur ut forma permanens, aequa valet de *origine actica*, ut est generatio. Recte ergo ex eadem ratione concipiatur prima quoque persona relatione constitui et non origine secundum eum modum, quo nos originem apprehendimus ut aliquid fluens et ratione distinctum a *relatione*. ^a Pater debet constitui per formam fixam et permanentem, qualis est paternitas, non vero per formalitatem viae fluentis atque tendentis ad aliquem terminum constituendum (qualis concipiatur generatio) ^a Ruiz ib. n. 7. cf. S. Th. 1. q. 40. a. 2; Suarez l. VII. c. 6. n. 12.

Omissa vero has distinctiones inter formam permanentem et actum conceptum per modum fluentis, quae velut postlimino correctione indiget, ne errorem contineat; potest idem alio modo declarari. Distinctio inter originem et relationem ex creatis ad Deum transfertur, ut aliquo modo concipiamus processionem et realem distinctionem personarum. In creatis vero relationem non quidem constitut personam, sed tamen incomunicabilitatem et distinctionem unius personae ab altera sine relatione non concipiimus; origo vero nec constitutionem nec conceptum incomunicabilitatis personae creatae ullo modo ingreditur; propterea si iam originem et relationem in persona divina secundum analogiam

aeternum *produci* Filii ex substantia Patris, et Spiritus Sancti ex substantia Patris ac Filii. Sic Vasquez ad 1. q. 42. a. 1. n. 39. dicit *relationem in fieri*. ^a Ruiz vero disp. 83. sect. 8. n. 10. monet, ut non dicatur simpliciter *in fieri*; sed cum addito aliquo temperamento: ^a *Filius in produci et velut in fieri*. Scilicet, ut rem declarat Suarez l. VI. c. 1. n. 4., ^a origo passiva nihil aliud est quam via ad terminum productum, quatenus ad illum tendit; haec autem via etiam in rebus creatis nihil aliud est quam ipsem terminus, ut est *in fieri*; ad eundem ergo modum divina concipiimus, haec tamen observata differentia... quod ibi non est proprium *fieri*, quantum ad imperfectionem quam importat, sed ita concipiatur, ac si esset. ^a

personae creatae distinguimus , aptius relatione quam origine personam constitutam concipiimus . Explicatio haec est Card. Pallavicini : « Inveniendum est , quisnam sit ille conceptus fundamentalis , a quo maxime formaliter desumatur in divinis personis incommunicabilitas secundum nostrum modum cognoscendi , conceptus ne relationum an originum... Quantum spectat ad veritatem , et uterque idem est in divinis atque adeo constituit personas , et neuter in nobis pertinet ad substantiam et constitutionem personarum ; quare ex istis capitibus sunt aequales . Nihilominus id non obest aptitudini huius aenigmatis (huius conceptus scilicet relationum , qui derivatur ex creaturis distinctus a conceptu originum) , quale per nos haberi potest . Quippe inter creaturas non possumus concipere ipsam incommunicabilitatem et distinctionem sine conceptu relativo , cum tamen origines neque realiter neque secundum conceptum pertineant in creaturis ad constituantam incommunicabilitatem personarum ; et ideo conceptus relationum est magis accommodatus » Pallav. Curs. theol. I. VIII. c. 54. n. 414.

Corollarium. Ex declaratis in hac thesi consequitur , quid sentiendum sit de *prioritate rationis* inter actus notionales seu origines , et inter personas seu proprietates personales . Potest haec quaestio iterum , sicut praecedentes , haberi dupliciter ; videlicet vel queritur de re ipsa , ut in se est , quantum a nobis intelligi potest , vel de ordine inter notiones velut partiales , quibus nos modo nostro imperfeto eamdem rem per multiplices distinctiones secundum analogiam ex creaturis derivatam solemus concipere .

1°. Secundum priorem illam considerationem , facillime intelligitur , nullam esse prioritatem ne rationis quidem inter actum notionalem et proprietatem personalem . Aeterna quippe *generatio activa* et *paternitas* , *nativitas* item seu aeterna processio per generationem et *filiatio* , ac rursus aeterna processio per *spirationem* et *spiratum esse* , a parte rei sunt omnino idem absque ulla distinctione atque ideo absque ulla prioritate . Constant haec ex dictis in thesi de identitate originis et relationis divinae .

Nominatum ad primam personam quod attinet , de qua

maior solet esse difficultas , non prius ratione Pater est , et proinde etiam non prius persona constituta , quae deinde in signo posteriori generet ; constituitur enim Pater et proinde persona per ipsum aeternum necessarium actum relativum generationis , seu loquendo adhuc pressius ipse met necessarius hic actus substantialis , intellectio inquam substantialis ex intima sua natura aeternaliter producens et productum habens Verbum immanens , ipsam Pater est . Adeoque etiam vicissim non prius ratione est generatio et deinde in signo posteriori paternitas ; ipse enim Pater , sub formali ratione ut Pater et haec persona est , generat , et per hunc ipsum aeternum necessarium actum relativum generationis est persona distincta , scilicet Pater ; non autem nescio quae persona indeterminata praecedit , quae actu generationis deinde constituitur Pater et haec persona determinata . Aliis verbis idem dicit Didacus Ruiz (disp. 91. sect. 2. n. 1.) : « paternitas et generatio sub pleno et explicito conceptu simil sunt , ita ut neutra possit intelligi quasi prior ratione quam altera . Idem intellige de filiatione comparata cum nativitate , et de relatione Spiritus Sancti comparata cum sua origine passiva , videlicet cum processione » .

Dunmodo rite prae oculis habeatur declarata realis identitas actus notionalis seu originis cum relatione personali , facile apparet inanitas obiectonis , qua quispiam probare vellit *priorem ratione* personam Patris prae actu notionali generationis , vel ex opposito *priorem* actum generationis prae paternitate . Dici quippe solet ex una parte : actiones sunt suppositorum , ergo repugnat ut concipiatur actus generationis , quia ratione prior praetelligatur persona ; quod si non ita esset , non iam persona sed natura esset generans , contra ac definitum est in Conc. Lateranensi (cap. *damnatus*) . Ex parte altera opponitur : prima persona non potest intelligi in formali ratione Patris , nisi quia generat ; necesse ergo praetelligitur generatio activa , et ex hac intelligitur paternitas seu formalis ratio Patris .

Respondens : in utraque hac obiectione conceptus personae Patris primum assumitur inadaequatus et in confuso , cui deinde additur notio paternitatis explicita , quo in modo

considerandi instituto secundum analogiam in personis creatis repartam non negamus, posse spectari *prius ratione* obiectum repraesentatum conceptu inadaequato, et *ratione posteriorius* obiectum idem repraesentatum sub notione explicita paternitatis, de quo mox dicemus. Nunc vero loquimur de persona Patris et de actu notionali secundum perfectionem, prout a parte rei in se esse praelucente fide intelligere possumus. Sic imprimis intellectio producens Verbum non est *actio elicita* aliecius suppositus, ut est intellectio in creatis; sed intellectio divina est actus purus substantialis, qui, formaliter ut ex sua necessaria perfectione est relativus ad Verbum aeternaliter productum, est Deus Pater; unde ille actus relativus non est velut inhaerens alii cui personae praecognitae, sed est ipsem haec determinata persona divina distincta a Verbo et a Spiritu Sancto.

Ad priorem igitur objectionem dicimus: non solum non repugnat, ut actus relativus *substantialis* concipiatur, quin ratione prior praecognitio persona, cui inhaerat vel a qua eliciatur; sed immo imperfectus ille modus secundum analogiam creaturarum concipiendi velut actum elicuum, indiget hac correctione, ut actus ipse relativus *substantialis* intelligatur esse persona divina. Hinc ulterius utique persona sub formali ratione personae, h. e. sub formali ratione relativa distincti, non autem natura sub ratione absoluti et communis generat; at persona divina non est superpositum eliciens actum a se distinctum, sed (ut dixi) actus ipse relativus *substantialis* est persona.

Ex quibus etiam patet responsio ad alteram objectionem contrariam priori. Generatio activa ut est in Deo, est actus relativus ex insita necessitate semper completus, ut terminum internum habens Verbum aeternaliter productum. Unde non ratione prior est completus ille actus generationis ita, ut ex eo consequatur paternitas; sed omnino actus ille relativus ipsem absque *prioritate rationis*, sed etiam mentis consideratione simul, est paternitas. Potest utique dici: Pater est quia generat, et vicissim generat quia est Pater; non quasi unum prius praeter altero concipiendum esset, sed quia conceptus unus includit alterum ut formalem

suam rationem, sicut definitum includit definitionem, et vicissim definitio includit definitum.

2^a. Quamvis haec ita sint, possumus tamen secundum analogiam creaturarum tum personam, tum relationem, tum actum notionalem spectare in confuso, et sic conceptas formalitates invicem comparando possumus utique unam concipere ut *ratione priorem* altera.

Imprimis quoad personas procedentes i. e. Filium et Spiritum Sanctum, si *generari* seu *nativitas* et *spirari* seu *spiratio passiva* spectatur, ut s. Thomas loquitur, velut via ad personam, cum contra persona Filius et Spiritus Sanctus sit terminus et persona ipsa; sine dubio prius ratione origo (*generari* et *spirari*) atque ratione posteriorius persona genita et spirata concipiatur.

Quoad personam Patris deinde, ejusque quam potissimum versatur praesens questio, possumus concipere personam generantem ita, ut ratione prius concipiatur persona prima seu ingenita in confuso absque explicito conceptu paternitatis, et ratione posteriorius intelligatur haec persona ut generans; sic *notio confusa personae* ratione prior est, actus notionalis posterior. Alio iterum modo possumus spectare paternitatem mere ut relationem praescindendo ab eo, quod divina relatio ipsam est substantia divina et propterea persona. Unde quia in creatis relatio paternitatis sequitur ad generationem, secundum hanc analogiam concipi possumus in Deo generationem ut fundamentum relationis parentae, adeoque ratione priore paterneatate sic inadaequata spectata.

Hic modus analogus concipiendi licet imperfectus et correctione indigens, ne iudicemus, re ipsa prius esse personam, deinde actum generationis, quo demum Pater constituantur, notandum tamen est, quia ei initititur usus loquendi frequens et satis commodus, et quia Scholastici fere ex illo comparationes institutum inter personas et origines personarum. Vide S. Th. 1. q. 40. a. 4. et praesertim de Potent. q. 10. a. 3. Cf. Suarez 1. VII. c. 7. n. 11; Ruiz disp. 91. sect. 2.